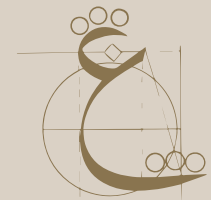
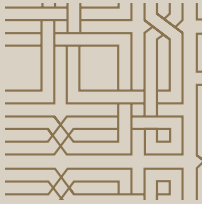
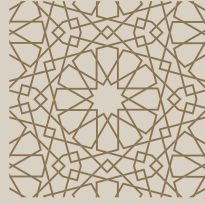

kadim

SAYI / ISSUE 1 • NİSAN / APRIL 2021

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 1 • NİSAN | APRIL 2021

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Arti Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2021

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DİĞİROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Büyüamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ
ENGLISH LANGUAGE EDITOR

İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Cumhuriyet Üniversitesi

DANIŞMA KURULU
ADVISORY BOARD

Houssine ALLOUL | Dr. Öğr. Üyesi, University of Amsterdam
Muhammet Zahit ATÇIL | Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Mükerrem Bedizel AYDIN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Feridun BİLGİN | Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi
Roger DEAL | Doç. Dr., University of South Carolina Aiken
Randi DEGUILHEM | Prof. Dr., Aix-Marseille Université
Ümit EKİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Davut HUT | Prof. Dr., Marmara Üniversitesi
Kezban ACAR KAPLAN | Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi
Michalis N. MICHAEL | Dr. Öğr. Üyesi, University of Cyprus
Ali Fuat ÖRENÇ | Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi
Erol ÖZVAR | Prof. Dr., Marmara Üniversitesi
Kazuaki SAWAI | Prof. Dr., Kansai University
Andelko VLAŠIĆ | Dr. Öğr. Üyesi, University of Osijek
Francesco VIOLANTE | Dr. Öğr. Üyesi, Università degli Studi di Bari Aldo Moro
Sadık YAZAR | Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Hale YILMAZ | Doç. Dr., Southern Illinois University
İlhami YURDAKUL | Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Târîh-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi) Üzerine Notlar*

REMARKS ON THE
CHRONICLE OF RÜSTEM
PASHA (TÂRÎH-I ÂL-I OSMÂN)

GÖKER İNAN**

ÖZ ABSTRACT

Bu makale, Rüstem Paşa'ya atıfla literatürde Rüstem Paşa Tarihi olarak bilinen bir kroniği mercek altına almaktadır. Osmanlı klasik devrinde bazı devlet adamlarının eser telifiyle meşgul oldukları bilinmektedir. Tıpkı selefi Lutfi Paşa'nın yazdığı tarih gibi Rüstem Paşa'nın da kendi devrine kadar gelen bir Osmanlı tarihi kaleme aldığı zannedilmiş ve ona atıfla bu eser Rüstem Paşa Tarihi olarak tanınmıştır. Avusturya Milli Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma nüshanın başında yer alan bazı ifadeler bu yanlışın yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Hâlbuki yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuç, Rüstem Paşa'nın bir tarih yazmadığı ve sadece hâmilik yapması sebebiyle eserin kendisine ithaf edildiğidir. Bu çalışmada Rüstem Paşa Tarihi olarak bilinen *Târîh-i Âl-i Osmân*'ın muhtelif ülkelerde bulunan nüshaları tanıtılmış ve bunlar arasında Rüstem Paşa hayatta iken kaleme alındığı anlaşılan Viyana nüshası ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapılan mukayeseler neticesinde söz konusu eserin Rüstem Paşa'ya değil; kendi döneminde tarih, minyatür ve matematik sahasındaki eserleriyle tanınan Matrakçı Nasuh'a ait olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca *Târîh-i Âl-i Osmân* ile de alakalı olması sebebiyle referans kaynaklarında Matrakçı Nasuh'un ölümü için verilen (ö. 971/1564) tarihinin şüpheli olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rüstem Paşa, Târîh-i Âl-i Osmân, Rüstem Paşa Tarihi, Matrakçı Nasuh.

This article investigates a chronicle *Kütâb-ı Târîh-i Âl-i Osmân*, also known as *Rüstem Paşa Tarihi* by discussing some misconceptions about its author and patron. In the classical period of the Ottoman Empire, several statesmen were engaged with the activity of authorship. Since Rüstem Pasha's predecessor, Lutfi Pasha wrote a chronicle on the Ottoman history. This production creates an assumption and misleads researchers that the latter was the author of *Kütâb-ı Târîh-i Âl-i Osmân*, partly due to an expression found in the original manuscript from the Austrian National Library. This study especially questions the validity of this attribution. To this end, it contextualizes Rüstem Pasha's patronage and this work by meticulously analyzing the Austrian manuscript and comparing it with several copies. Thus, it claims that the work belongs to another productive figure of the time, Matrakçı Nasuh and Rüstem Pasha, rather patronizes the author to write the chronicle. This finding also reveals that Matrakçı Nasuh did not die in 1564 as recorded in the sources.

Keywords: Rüstem Pasha, Târîh-i Âl-i Osmân, Chronicle of Rüstem Pasha, Matrakçı Nasuh.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 14 Mart 2021 | Date Received: 14 March 2021

Kabul Tarihi: 5 Nisan 2021 | Date Accepted: 5 April 2021

ATIF | CITATION

İNAN, Göker. "Târîh-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi) Üzerine Notlar", *Kadim* 1 (Nisan 2021), 11-35.

* Bu makale 2011 yılında Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde *Rüstem Paşa Tarihi* (H.699-968/M.1299-1561): *İnceleme-Metin*, vr. 120b-vr. 293b başlığıyla kabul edilip 2019 senesinde Türkiye Yazma Eserler Kurumu'ndan yayımlanmış olan yüksek lisans tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

** Dr., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, gokerinan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1280-4041.

GİRİŞ

Fatih Sultan Mehmed ve oğlu II. Bayezid devirleri, ciddi anlamda Osmanlı tarih yazımının başladığı dönemler olarak kabul edilebilir. Söz konusu dönemlerden sonra ise Osmanlı fütühatının genişlemesinin ve imparatorluk müesseselerinin zaman içinde oturmasının etkisiyle tarih yazımı daha da gelişmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümler dönemi olan ve Osmanlı devrinin dikkat çeken asırlarından biri olarak temayüz eden XVI. yüzyılda, artık genel tarihlerin yanında müstakil padişah devirlerini ele alan ve monografik bir görünüm arz eden Selimnâme ve Süleymannâme tarzı eserler de ortaya çıkmıştır. Bu sırada tarih eseri kaleme alanlar arasında bürokraside görev yapmış kişiler de bulunmaktadır. Nişancılık vazifesinde bulunan Celalzâde Mustafa Çelebi (ö. 1567) ile Feridun Ahmed Bey (ö. 1583), evkaf ve Anadolu muhasebeciliği görevlerinde bulunan Mustafa Selânikî (ö. 1600'ler) ve sancakbeyliği ile defterdarlık yapan Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600) bürokrat tarihçiler cümlesindedir. Lutfi Paşa (ö. 1563) ise sadrazamlık yapmış olup *Tevârih-i Âl-i Osmân* kaleme alan bir müelliftir.¹ Sonraki zamanlarda Lutfi Paşa'nın ardından sadarete gelen Rüstem Paşa'nın (ö. 1561) da tıpkı selefi gibi bir Osmanlı tarihi yazdığı zannedilmiş ve Paşa'ya nisbetle bu eser *Rüstem Paşa Tarihi* olarak tanınmıştır. Belirtilen isimle literatüre yerleşmiş olan *Târih-i Âl-i Osmân*² Türklerin menşeyinden ve bazı Türk devletlerinden bahsedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1561 senesine kadar gelen bir Osmanlı tarihidir.

I. "Rüstem Paşa Tarihi" İsmiyle Tanınan Târih-i Âl-i Osmân'ın Nüshaları

Aşağıda verilecek bazı bilgiler eserin nüshalarına dayanacağı için öncelikle *Târih-i Âl-i Osmân*'ın nüshaları tanıtılacaktır. Eserin dört tanesi yurt dışında, iki tanesi Türkiye'de olmak üzere altı nüshası tespit edilmiştir. Bu yazmalar aşağıda önem sırasına göre tanıtılmıştır.

A. Viyana Nüshası

Avusturya Milli Kütüphanesi'nde (Österreichische Nationalbibliothek) yer alan nüsha, Cod. Mixt. 339 numarada kayıtlıdır. Eserin nüshaları arasında en kâmil ve en çok vakayı içeren budur. Yazmanın 1b yüzündeki unvan başlığı kırmızıyla yazılmış olup "Tevârih-i Oğuz Hân ve Cengiz Hân ve Selçukiyân ve Osmâniyân" şeklindedir. Toplamda 293 varak olan yazmanın 275a'ya kadar olan kısmında sayfalar 21 satırdan oluşmaktadır. 275b boş bırakılmıştır. 276a'dan eserin sonuna kadar olan bölümde ise satır sayısı 19'a inmektedir. Yazmanın ferağ kısmında müellif ya da müstensih ismi olmamakla birlikte bitiş tarihi olarak "fi sene dokuz yüz seksen" ibaresi okunmaktadır. Bu da 1572-1573 senelerine tekabül etmektedir. Yani eserin tamamlanışı Rüstem Paşa'nın vefatından yaklaşık 11 sene sonra gerçekleşmiştir. Bu durum dikkat çekicidir. Zira yazmanın bir kısmının Rüstem Paşa henüz hayattayken yazıldığı hem zahriyedeki ifadeden hem de metin içinde yer alan dua cümlelerinden anlaşılmaktadır. Varak 1a'da yer alan "Kitâb-ı Târih-i Âl-i Osmân te'lîf-i Rüstem Paşa yessera'llâhu lehü mâ-yeşâ." ifadesi henüz Paşa hayattayken yazılmıştır. Zira "Allah, (işlerini)

1 Osmanlı tarihi kaleme alan ve sadarete kadar yükselen yazarların ilk temsilcisi olarak Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamı Karamani Mehmed Paşa'yı gösterebiliriz. *Tevârihi's-Selâtimi'l-Osmâniyye* adını taşıyan ve risale hacminde olan eser Arapça kaleme alınmıştır. Eserin tercümesi için bk. İbrahim Hakki Konyalı, "Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri I* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949), 323-369.

2 Makale boyunca *Rüstem Paşa Tarihi*'nden ağırlıklı olarak aslı ismi olan *Târih-i Âl-i Osmân* şeklinde bahsedilecektir.

onun için dilediği gibi kolaylaştırın” ifadesi teamülde hayatta olan kişiler için kullanılan bir dua cümlesidir. Nüsha daha ayrıntılı olarak incelendiğinde *Târih-i Âl-i Osmân* metninin iki farklı aşamadan geçerek ya da iki ayrı kalem tarafından yazılıp tamamlandığını düşündürecek çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu bölümlemenin ilkini eserin çok büyük kısmını içeren 1b-275a, ikincisini ise 276a-293b olmak üzere son kısmına ait metinler oluşturmaktadır. İkinci kısımda sayfalardaki satır sayısı yanında kalemde ve ifade şeklinde de farklılaşmaların olduğu dikkati çekmektedir. İleride değerlendirme yapılacağı üzere bu nüshanın müellif nüshası olması muhtemeldir. Bu ikinci kısmın ise ya müellif tarafından esere bir süre ara verildikten sonra yine kendisi tarafından ilave edilmiş veya başka bir kişi tarafından eklenmiş olması ihtimalleri bulunmaktadır. Bazı varakların kenarlarına çok okunaklı olmayan bir hatla yapılmış olan ilavelerin ise farklı bir kişinin kaleminden çıktığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu şahsın, eser eline geçtikten sonra “matlab” adı verilen bir nevi fihrist ya da önemli bilgi notlarını derkenara eklediği söylenebilir.³

Viyana nüshası için belirtilmiş olan iki ayrı kısım incelendiğinde ilkinin h.955/m.1549’a kadar vuku bulan olayları içerdiği, ikinci kısmın ise 1549’dan 1561’e; yani Rüstem Paşa’nın vefatına kadar olan hadiseleri ihtiva ettiği görülmektedir. İki bölüm arasındaki yaklaşım ve değerlendirme farkına örnek olarak şunlar zikredilebilir: İlk kısımda yer alan 247b ve 248a’da Rüstem Paşa’nın Elkas Mirza tarafından İstanbul’da ağırlanması anlatılırken Rüstem Paşa için “cenâb-ı rûkn-i âlişân, sadr-ı Âsaf-nişân, müşîr-i efham, vezîr-i sâhib-re’ÿ, *yesserallâhu mâ yeşâ* (Allah [işlerini] dilediği şekilde kolaylaştırın)”⁴ şeklinde övgü ve dualar kaydedilmiştir. Söz konusu kısımlar yazılırken Paşa’nın hayatta olması muhtemeldir. Buna karşılık bazı tarih kaynaklarında Rüstem Paşa ile ilişkilendirilmiş olan Şehzade Mustafa’nın 1553’teki idamının da işlendiği ve Rüstem Paşa’nın ölümünden sonra yazıldığını düşündüğümüz ikinci kısımda şehzadenin öldürülmesiyle ilgili: “İşbu takdîr-i İlâhî ve hükûm-i şehenşâhî bi-hasebi’z-zâhir Rüstem Paşa’nun fitne vü keydiyle vücûd bulup...”⁵ ifadesi kullanılmıştır. Rüstem Paşa’nın adıyla beraber anılan bir eserde Şehzade Mustafa’nın ölümünün açık bir şekilde Paşa’nın hilesiyle gerçekleştiğinin belirtilmesi, durumu karışık bir hâle getirmektedir. Bu hususlar, makalenin ilerleyen kısımlarında tartışılacaktır.

B. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nüshası

Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar bölümü, no. 2438’de kayıtlı olan yazma, Viyana nüshasından sonra en çok vakayı içeren nüshadır. Unvan sayfasında “Hâzâ Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i Osmân” başlığı yer almaktadır. Toplamında 297 varaktır ve sayfaları 20 satır olarak düzenlenmiştir. Ferağ kısmında herhangi bir tarih ya da müstensih adı yer almamaktadır. Nüshanın zahriye ve vikaye kısımlarında boş sayfalar ve muahhar tarihlerde eklendiği anlaşılan yazılar bulunmaktadır. Yine bu bölümlerde pek de okunaklı olmayan bir şekilde “*Cihânnümâ - Târih-i Neşri*” ifadesi geçiyorsa da bu ibarenin daha sonra üstü karalanmıştır. Muhtemelen nüshayı ele geçirip inceleyen bir kişi II. Bayezid devrine kadarki bölümde Neşri’nin eseriyle benzerlikler olduğu için eseri *Cihânnümâ* zannetmiş ve böyle bir kayıt

3 Örnek olarak Fatih’in veziri Mahmud Paşa’nın 878/1474 senesindeki idamının anlatıldığı sayfa kenarına “Vefât-ı Mahmûd Paşa, ilâ rahmeti’llâhi teâlâ” notu düşülmüştür.

4 Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, haz. Göker İnan, ed. Erhan Afyoncu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 425.

5 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 469.

düşmüştür. Bu nüshada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Viyana nüshasında olduğu gibi Rüstem Paşa'nın hayatta olduğuna işaret eden ifade ve dua cümlelerinin bulunmamasıdır.

C. Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Nüshası

Eserin diğer bir nüshası da Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, 480 numarada kayıtlıdır. Zahriyede kitabın ismi hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Fakat unvan sayfasındaki başlık Viyana nüshasında olduğu gibi “Tevârih-i Oguz Hân...” şeklinde başlamaktadır. Bu nüsha bazı eksiklikleri olmakla birlikte⁶ Viyana ve Nadir Eserler nüshalarından sonra en fazla vakayı ihtiva eden yazmadır. Toplamda 214 varaktan oluşan ve her sayfasında 20-21 satırın yer aldığı nüsha, San'a fatihi Özdemir Paşa'nın doğu seferlerinin anlatıldığı yerde son bulmaktadır. Bu bölüm, Viyana nüshasında 275'a tekabül etmektedir. Yani Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazmada Şehzade Mustafa'nın ölümüyle ilgili bilgiler ve onunla bağlantılı olarak Rüstem Paşa hakkında bir ifade yer almamaktadır.

D. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan iki nüsha

D. 1. No.167 (Gg. 6.33)

Kütüphanenin *Hand-list of Muhammeden Manuscript* isimli katalogunda her iki nüsha beraber gösterilmektedir.⁷ Bunlardan No. 167'de kayıtlı olan Gg. 6.33, h.955/m.1548 tarihine kadar gelmektedir. 21 x 14.6 cm ebatlarında olan yazma 381 varaktan müteşekkildir ve sayfaları 17 satır olarak düzenlenmiştir. İstinsah tarihi hakkında herhangi bir kayıt içermemektedir.

D. 2. No. 168 (Dd. 4.31)

168 numarada kayıtlı olan diğer nüsha ise 25 x 17.5 cm. ebatlarında olup eksiktir. Toplamda 60 varak olan nüshanın sayfalarında 18 satır bulunmaktadır. Yazmanın sonu 167 numarada kayıtlı olan nüshanın 86b varacağına tekabül etmektedir. Bu nüshada da istinsah tarihi belirtilmemiştir.

E. Fransa Milli Kütüphanesi No: 54.

Fransa Milli Kütüphanesi'nde (Bibliothèque Nationale de France) Anc. Turk 54 numarada bulunan nüsha, Blochet'in verdiği katalog bilgilerine göre Rüstem Paşa'ya atıfla kaydedilmiştir.⁸ Toplamda 159 varak olup baştan ve sondan eksik varakları vardır. Vakaların anlatımı 1526 senesindeki Belgrad Kalesi'nin fethiyle son bulmaktadır. Yazmanın bitiş noktası Viyana nüshasındaki 190'a tekabül etmektedir.⁹

6 Örneğin nüshanın 100a varığında II. Murad'ın ölüm hadisesi atlanmış ve II. Mehmed'in saltanatına geçilmiştir.

7 Nüsha bilgileri için bk. Edward G. Browne, *A Hand-list of the Muhammadan Manuscripts* (Cambridge: University Press, 1900), 26.

8 Bk. E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs* (Paris: Bibliothèque Nationale, 1933), 22. Babinger, “Bibl. Nat., Anc. fds. Turck 94” numarada esere ait bir nüsha olduğunu belirtmiştir; fakat bu bilginin hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Zira 94 numarada kayıtlı nüsha Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Kühû'l-Ahbâr*'ına aittir.

9 Hüseyin G. Yurdaydın bizzat incelediğini ifade ederek eserin British Museum Kütüphanesi Dr.12.592'de kayıtlı bir nüshasının daha bulunduğunu belirtmiştir. Fakat kataloglar incelendiğinde bu nüshaya dair bilgiye ulaşılamamıştır. Bk. Hüseyin G. Yurdaydın, “Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler”, *Bellefen* 29/114 (1965), 352.

II. Rüstem Paşa Tarihi'nin Müellifine Dair

Nüshalarında *Kitâb-ı Târih-i Âl-i Osmân*,¹⁰ *Tevârih-i Rüstem Paşa*,¹¹ *Tevârih-i Oguz Hân ve Cengiz Hân ve Selçukiyân ve Osmâniyân*¹² ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*¹³ başlıklarıyla tesmiye olunan ve bizim de değerlendirme boyunca ağırlıklı olarak *Târih-i Âl-i Osmân* ve kimi zaman da literatürdeki yaygın şekliyle *Rüstem Paşa Tarihi* olarak anacağımız bu eseri kimin yazdığına dair kesin bir bilginin bulunmaması, söz konusu eser hakkında yanlış bilgilerin yerleşmesine sebep olmuştur. Bu meselede ilk tezi ileri süren, 1965 senesinde *Belleten*'de yayınladığı bir yazısı ile Hüseyin Gazi Yurdaydın olmuştur. Yurdaydın bazı varsayımlardan yola çıkarak *Rüstem Paşa Tarihi*'nin Matrakçı Nasuh tarafından yazılmış olabileceğini dillendirmiştir.¹⁴ Bunu bir adım daha ileri taşıyarak Nasuh'un parçalar hâlindeki eserleriyle *Târih-i Âl-i Osmân* üzerine yaptığımız etraflı mukayeseler neticesinde bizde de aynı kanaat hâsil olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünden itibaren Matrakçı Nasuh'un eserleriyle Rüstem Paşa'ya atfedilen söz konusu tarihe mukayeseli olarak değinilecek ve eserin müellifi hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

A. Matrakçı Nasuh'un Mecmaü't-Tevârih İsimli Taberî Tarihi Tercümesi

Nasuh, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1520 senesinde tahta cülûsunun ardından padişahın emriyle müfessir ve tarihçi Muhammed bin Cerîr et-Taberî'nin¹⁵ (h.224-310/m.838-923) "*Târih-i Ca'ferî*" veya daha yaygın şekliyle "*Taberî Tarihi*" olarak bilinen eserini "*Mecmaü't-Tevârih*" ismiyle Türkçeye tercüme etmeye başlamıştır. Tercüme tamamladıktan sonra da esere bir zeyl yazarak çalışmayı genişletmeyi düşündüğü ve adeta umumi bir dünya tarihi kaleme almak istediği anlaşılmaktadır. Zira *Mecmaü't-Tevârih* ismiyle giriştiği bu tercüme işi birkaç ciltte tamamlanmış ve kronolojik olarak kendi zamanına kadar (h.958/m.1551) gelmiştir. Avusturya Milli Kütüphanesi'nde Cod. Mixt. 1187 numarada kayıtlı nüsha, Nasuh'un *Mecmaü't-Tevârih*¹⁶ isimli "*Taberî Tarihi*" tercümesinin birinci cildini ihtiva eder. Söz konusu nüshanın 4b varağındaki "Bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı müstetâb" başlığı altında Taberî'nin kendi ismiyle anılan tarihini Abbasi halifelerinden Mu'tasım Billah'a kadar yazdığını belirtmekte ve ardından "...Nasûh eş-şehîr bi-Matrâkî eydür ki..."¹⁷ ifadesiyle söze başlamaktadır. Nasuh, Süleyman aleyhisselamin vefatıyla bitirdiği bu cildin sonunda, eğer ömrü yeterse ikinci cilde efsanevi İran kralı Keykubad'ın padişahlığı ile devam edeceğini söyler.¹⁸

10 Viyana nüshası, 1a.

11 Viyana nüshası, 1a.

12 Viyana nüshası, 1b; Cambridge Üniversitesi Ktp. nüshaları No. Gg. 6.33 ve Dd. 4.31, 1b.

13 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. nüshası, 1b.

14 Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler", 351.

15 Hayatı hakkında bk. Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed bin Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/314-318.

16 *Mecmaü't-Tevârih* ismiyle yapılan tercümenin iki nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi'ndedir: Matrakçı Nasuh, *Mecmaü't-Tevârih*, (Viyana: Avusturya Milli Kütüphanesi, Cod. Mixt, 999-1187). Bk. Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultân Süleyman Han*, haz. Hüseyin G. Yurdaydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 4.

17 Nasuh, *Menâzil*, 4.

18 Hüseyin G. Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 32.

Bundan sonra *Mecmaü't-Tevârih* isimli tercümenin ikinci cildi Fransa Milli Kütüphanesi'nde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹ Yazmanın başında devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a övgüler vardır.²⁰ Yukarıda da değinildiği üzere birinci cilt Süleyman Peygamberin ölümü ile tamamlanmış, bu ikinci cilde de Keykubad'ın padişahlığı ile başlamıştır.²¹ Bunu müteakip yazmanın son varacağı olan 213a'da ise Nasuh, üçüncü cilde Hazret-i Muhammed'in doğumu ile başlayacağını söylemektedir.²²

Nasuh'un üçüncü cildinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih koleksiyonu 4278 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın 504b-538b varakları arasında Türklerin menşe'i, Gazneliler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi zamanında Karacahisar'ın zaptına kadarki olaylar anlatılmaktadır. Yani Matrakçı Nasuh'un Hz. Âdem'den itibaren kendi zamanına kadar gelen bir tarih yazma isteğini bu nüsha ispatlamaktadır. En azından bu kısımda onun tasarladığı tarihe bir başlangıç yaptığını görüyoruz. Burada önemli bir nokta olarak şunu da söylemek gerekir ki üçüncü cildin sonlarında bahsi geçen Türklerin kökeni, diğer Türk devletlerinin muhtasar tarihi ve Osmanoğullarının zuhuru aynı zamanda *Târih-i Âl-i Osmân*'ın başlarında da tekrar edilmektedir. Birçok noktada cümleler de birbirine benzemektedir. Bununla birlikte Fatih nüshasında Viyana nüshasından farklı olarak yer yer manzum pasajlar da dikkat çekmektedir.

B. Mecmaü't-Tevârih'in Farklı Bir Versiyonu Olarak Câmîü't-Tevârih

British Museum Or. 12.879'da kayıtlı bir eser, Matrakçı Nasuh'un *Taberi Tarihi* tercümesi olan *Mecmaü't-Tevârih*'i ve Rüstem Paşa'ya atfedilen Osmanlı tarihi ile yakından ilgilidir. 430 varaktan oluşan nüsha, Nasuh'un *Taberi Tarihi* tercümesinin ilk cildinin içerdiği kısma dairdir; fakat bu kez eserin ismi *Mecmaü't-Tevârih* değil, *Câmîü't-Tevârih* olarak görülmektedir.²³ Yurdaydın'ın belirttiği üzere içerik bakımından *Mecmaü't-Tevârih*'ten bir farkı olmamakla birlikte dili daha sâdedir. İki eser arasındaki diğer önemli fark ise yazılış tarihleridir. Önceden de temas edildiği üzere *Mecmaü't-Tevârih* Kanuni'nin tahta cülüsünü müteakip hazırlanmaya başlanmıştı. Buna mukabil *Câmîü't-Tevârih*'in yazılışı Rüstem Paşa'nın teşvikleriyle 1550 senesindedir. Yazmanın ilk cildinin girişinde "Lu'bet-i matrâkda iştiâr bulan Nasûh..." ifadesi vardır ki müellif bu kez matrak oyunundaki şöhreti ile takdim olunmaktadır. Ayrıca kitapta Rüstem Paşa için de övücü ifadeler yer verilmektedir.²⁴ Yine Yurdaydın'ın verdiği bilgilerde British Museum Or. 12.879'daki *Câmîü't-Tevârih* nüshasında Nasuh, *Taberi Tarihi* tercümesini bitirdikten sonra Oğuz Han'ın evlat ve ensâbından başlayarak Selçuklular, Cengizogulları, Osmanlılar ve son olarak da h.957/m.1550 yılına kadar gelen Kanuni devrinin anlatıldığı bir tarih yazdığını belirtmektedir. Bu ifade de Nasuh'un kendi

19 Matrakçı Nasuh, *Mecmaü't-Tevârih* (Paris: Fransa Milli Kütüphanesi, 50).

20 Nasuh, *Mecmaü't-Tevârih* (Fransa Milli Ktp, 50), 2b.

21 Nasuh, *Mecmaü't-Tevârih* (Fransa Milli Ktp, 50), 2b. "*Mecmaü't-Tevârih*'ün cild-i evvelinün... Süleymân Nebi aleyhisselâmun vefâtiyla tamâm itmişdüm. Bundan sonra... cild-i sânisine Keykubâd pâdişâhlığından ibtidâr olunup..."

22 Nasuh, *Mecmaü't-Tevârih* (Fransa Milli Ktp, 50), 214a.

23 Nasuh, *Menâzil*, 20-21.

24 Nasuh, *Menâzil*, 21.

zamanına kadar uzanan bir Osmanlı tarihi kaleme aldığına ortaya koymaktadır.²⁵ Kısaca Nasuh, 1520 yılında *Mecmaü't-Tevârih* ismiyle yaptığı *Taberi Tarihi* tercümesinin birinci cildini, otuz yıl kadar sonra 1550 senesinde bu kez *Câmiü't-Tevârih* adıyla; fakat muhtasar ve daha sâde bir dille Rüstem Paşa için hazırlamıştır.²⁶

C. Viyana Nüshası (Târih-i Âl-i Osmân) ile Matrakçı Nasuh'un Eserleri Arasındaki İlişki

Rüstem Paşa Tarihi olarak bilinen *Târih-i Âl-i Osmân*'ın yaklaşık 153 varaktan oluşan Sultan II. Bayezid devrine kadar gelen kısmı hazırlanırken XV. asır müverrihlerinden olan Neşri'nin *Cihan-nümâsi*'ndan veya her ikisinin de müştereken mehz kabul ettikleri bir eserden önemli derecede istifade edilmiştir. Zira *Târih-i Âl-i Osmân*'da II. Bayezid devrine kadarki kısım, bazı kelime ve cümle farklılıkları dışında *Cihan-nümâ* ile neredeyse aynıdır.

C.1. Nasuh'un Târih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim İsimli Eseri ve Târih-i Âl-i Osmân ile Olan Münasebetleri

Nasuh'un Sultan II. Bayezid ve Yavuz Selim devirlerini anlattığı *Târih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim*, müellifin kaleme aldığı diğer eserler gibi tumturaklı ve ağır bir dile sahiptir. Fakat gerek olayların akışı gerekse de hadiselerin anlatılışı *Rüstem Paşa Tarihi* olarak bilinen *Târih-i Âl-i Osmân* ile benzerlik göstermektedir. Denilebilir ki *Târih-i Âl-i Osmân* bu eserin adeta sadeleştirilmiş şeklidir. Bu husus Nasuh'un *Rüstem Paşa Tarihi*'nin müellifi olduğu görüşünü kuvvetlendiren ilk delildir.

İlk eserde II. Bayezid devrinin önemli bir kısmı Şehzade Selim'in babası ve kardeşleriyle yaptığı saltanat mücadelesine ayrılmıştır. Her iki eserde de padişah ile oğlu arasındaki haberleşmeler, görüşmeler, Mevlana Nureddin'in Yavuz'u teskin etmek için kendisine gönderilmesi, ardından II. Bayezid Han'ın tahttan ferâgat edip yerini oğluna bırakması gibi hadiselerin hepsi hem *Târih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim*'de hem de *Târih-i Âl-i Osmân*'da zikredilmektedir. Hadiseler kronolojik ve içerik olarak aynıdır; fark yalnızca kullanılan üslup ve dil hususiyetlerindedir. Bir de bu eserde sık sık manzumelere yer verilmiştir. *Târih-i Âl-i Osmân*'da ise manzumeler oldukça azdır.

Yavuz Sultan Selim devrine bakıldığında yine her iki eserde de tam bir bütünlük ve benzerlik karşımıza çıkmaktadır. Hatta hadiselerin birbirini takip ediş sırasına kadar bu ilişki devam etmektedir. Fakat bazı hadiseler Bayezid ve Selim devirlerinin anlatıldığı eserde daha etraflı ele alınmıştır. Örneğin Sultan Bayezid'in Dimetoka için yola çıkışı ve yolda vefat edışı *Târih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim*'de ayrı bir başlık altında anlatılmaktadır.²⁷ Cülûsu müteakip devlet erkânının Yavuz'a bağlılıklarını arz ettikleri kısım aşağıda da görüleceği üzere her iki eserde de hemen hemen aynıdır:

25 Nasuh, *Menâzil*, 21. Nasuh, eserin başında kendi yaşadığı devirler hariç, önceki kısımları yazarken "târih-i muhtar" ve diğer tarihlerden istifade ettiğini belirtmektedir. Yurdaydın bu "Târih-i Muhtar" terkiğini henüz nüshaları bulunamayan bir eser olarak anlamıştır. Fakat bize göze söz konusu tamlama, yazılmış muayyen bir eseri ifade etmeyip "seçilmiş tarih kitapları" anlamında kullanılmıştır. Zira aynı terkibe Viyana nüshasının 1b'sinde de tesadüf ediyoruz. Bu bölüm "tevärih-i muhtarda eydür ki..." ifadesiyle başlamaktadır.

26 Nasuh, *Menâzil*, 21.

27 Matrakçı Nasuh, *Târih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim* (Londra: British Museum, Or. Dem, 23.586), 93b. "Zikr-i azimet kerden-i Hazret-i Hüdâvendgâr Sultân Bâyezid-i nâmdâr be-câhib-i Dimetoka."

Târîh-i Âl-i Osmân

Sene-i mezbûre Rebü'l-âhir'inün evâyilinde sâbikan irsâl olunan hükm-i şerîf müktezâsınca mecmû'-i Rûmili beğleri atebe-i ulyâya gelüp vüsûl buldılar. Dahi her birine avâtıf-ı Hüsrevânî'den sancakları artup inâyet-i bî-gâyete mazhar vâkî' olmağla her biri hizmet kemerin şemşîr-vâr iki yerden bağlayup Sultân Selîm Hân'un yolında cân ü baş oynamağa sâbit-kadem oldılar.

Târîh-i Âl-i Osmân. s. 33.

Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm

Rebü'l-âhir'inün evâyilinde sâbıkâ irsâl olan hükm-i şerîf-i âli-şân mücebine cümle Rûmili beğleri atebe-i ulyâya gelüp cebîn-i ubûdiyyeti zemîn-i tazarru' u inâbet üzre vaz' idüp avâtıf-ı Hüsrevânî'den sancakları artup inâyet-i bî-gâyete mazhar vâkî' olmağla her biri hizmet kemerin şemşîr-vâr miyânların iki yerden bağlayup âyîne-i hâtırların sırr gibi gerd-i tegayyürden mücellâ vü musakkâ eylediler. Hüdâvendgâr-ı gerdûn-iktidâr hazretlerinin yoluna alem gibi sâbit-kadem olup...

Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm, vr. 97b.

Nasuh'un *Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm*'inde Yavuz Selim'in Mısır fethi hazırlıkları varak 140b'den itibaren başlamaktadır. Aynı husus *Târîh-i Âl-i Osmân*'da varak 176a'ya karşılık gelmektedir. Hazırlıklara başlanırken Şehzade Süleyman'ın Edirne'de kâim-makâm bırakılması, Pîr Muhammed Paşa ve Rumeli defterdarı Şemseddin'in İstanbul emniyet ve âsâyişi için görevlendirilmesi ve ardından Veziriazam Sinan Paşa'nın serasker tayin edilerek Elbistan'a gönderilmesi hem bu eserde²⁸ hem de *Târîh-i Âl-i Osmân*'da²⁹ yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Rodos için bir sefer hazırlığının oluşu, bunun akabinde seferden feragat ederek Edirne'ye teveccühü de her iki eserde benzer şekillerde anlatılmıştır.³⁰

C.2. Nasuh'un Süleyman-nâme'si ile Târîh-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Matrakçı Nasuh'un *Mecmaü'l-Tevârih* ismiyle tercüme ettiği ve Fatih Koleksiyon nüshasının sonunda Ertuğrul Gazi'nin Karacahisar'ı zaptetmesine kadar getirdiği eserini daha da ilerletmek istediği önceki kısımlarda belirtilmişti. Fakat Karacahisar'ın zaptından II. Bayezid devrine kadarki olayların anlatıldığı ve Nasuh'a ait olduğu bilinen müstakil bir eser henüz tespit edilememiştir. Onun böyle bir tarih yazmış olabileceği *Süleyman-nâme*'nin birinci kısmının 50b'sinde geçen "...tafsîl sâbıkâ Sultan Muhammed Hân emâretinde tahrîr olunmuşdur..."³¹ ifadesinden anlaşılmaktadır.

Sultan Selim devrinden sonra Matrakçı Nasuh'un 1520'den 1551'e kadar uzanan ve Kanuni devrini ele aldığı *Süleyman-nâme*'si karşımıza çıkmaktadır. Bu eser parçalar hâlinde muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır. Eser üzerine ilk tespitleri yapan Hüseyin G.

28 Nasuh, *Târîh-i Sultân Bâyezîd* (Or. Dem. 23.586), 140b-141a.

29 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 320.

30 Nasuh, *Târîh-i Sultân Bâyezîd* (Or. Dem. 23.586), 185a; *Târîh-i Âl-i Osmân*, 331-332.

31 Davut Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (1520-1537)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 45.

Yurdaydın, daha önce anonim olarak bilinen bu nüshaların aslında Nasuh'a âit olduğunu tespit etmiştir.³² *Süleyman-nâme* parçaları hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir:

Matrakçı Nasuh'un Muhtelif Parçalar Hâlindeki Süleyman-nâme Nüshaları:

- **Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân:** *Süleyman-nâme*'nin ilk kısmı olan bu eser Kanuni saltanatının 1520-1537 yılları arasını ele almaktadır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan kısmında kayıtlı olan nüsha 302 varaktır.³³ Davut Erkan tarafından I. İrakeyn Seferi bölümü hariç tutularak yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³⁴
- **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn** başlığı altında müstakil olarak ele alınabilecek bu bölüm aslında *Süleyman-nâme*'nin Revan kısmındaki birinci bölümünün içerisinde mevcuttur. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde müstakilen minyatürlü bir nüshası vardır.³⁵ *Mecmû'-ı Menâzil* adıyla da bilinmektedir. Kanuni'nin h.940-942/m.1533-1535 yıllarında gerçekleşen İrakeyn Seferi'ni yol üzerindeki menzilleriyle anlatmaktadır. 1537'de padişaha sunulmak üzere kaleme alınan eser, Hüseyin G. Yurdaydın tarafından hazırlanarak 1976'da tıpkıbasımıyla birlikte Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.³⁶
- **Fetihnâme-i Karaboğdan:** *Süleyman-nâme*'nin ikinci bölümü olarak değerlendirilebilecek eser, Kanuni'nin h.945/m.1538 senesinde çıktığı Karaboğdan Seferi'ni anlatmaktadır. Topkapı Sarayı'nda kayıtlı bulunan yazma, Nasuh'un kendi elinden çıkmıştır.³⁷
- **Târîh-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstolni-Belgrad:** 1542-1543 yılları arasındaki fetihleri konu alan eser 143 varak olup minyatürlüdür.³⁸ Söz konusu eser hatalı olarak iki kez Sinan Çavuş adıyla basılmışsa da Matrakçı Nasuh'a ait olduğu Yurdaydın tarafından tespit edilmiştir.³⁹
- Nasuh'un h.955-956/m.1548-1549 ikinci İran Seferi münasebetiyle Rüstem Paşa'nın teveccühüne nail olabilmek amacıyla kaleme aldığı bölümdür.
- **Süleyman-nâme'nin son kısmı** olarak alınabilecek bu bölüm İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 379 numarada mevcut olup h.950-958/m.1543-1551 tarihleri arasını ele almaktadır. Müsvedde durumunda olup 185 varaktan oluşan eser Sinan Çukuryurt ve Ahmet Toklucu tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁴⁰

32 Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, 38-48.

33 Matrakçı Nasuh, *Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1286).

34 Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleymân-nâmesi*.

35 Matrakçı Nasuh, *Mecmû'-ı Menâzil* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 5964).

36 Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin G. Yurdaydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976).

37 Matrakçı Nasuh, *Fetihnâme-i Karaboğdan* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1284/2).

38 Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstol[ni]-Belgrad* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, 1608).

39 Sinan Çavuş adına yapılan baskılar için bk. Sinan Çavuş, *Târîh-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstol[ni]belgrad*, ed. Tülay Duran (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987). İkinci baskı için bk. Sinan Çavuş, *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstol-Belgrad*, ed. Tülay Duran (İstanbul: Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1998). Yurdaydın'ın tashihleri için bk. Hüseyin G. Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler", *Belleten*, 29/114 (1965), 346-347.

40 Bk. Sinan Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh Süleyman-nâme (1a-95b)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003); Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (96a-185b)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

Yukarıda ismi geçen ve birbirlerini tamamlayan *Süleyman-nâme* parçalarından yalnızca 1539-1541 tarihleri arasındaki vakaları anlatan kısma henüz tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte bu kısımda ve daha öncesinde verilmiş olan bilgilerden çıkarılan sonuç, Nasuh'un 1551'e kadar gelen bir Osmanlı tarihi hazırladığıdır. Bir sonraki aşamada *Süleyman-nâme* parçaları ile Rüstem Paşa'ya atfedilen tarih arasındaki benzerlikler gösterilecektir.

C.2.1. Süleyman-nâme'nin 1520-1537 Yıllarını İhtiva Eden Birinci Bölümü ile Târih-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Hadiseler her iki eserde de kronolojik olarak birbirini takip etmektedir. Sultan Süleyman'ın İstanbul'a vusul bulunduğu günün akabinde babası Sultan Selim'in cenazesinin payitahta getirilişi iki eserde de benzer teşbihlerle tasvir edilmiştir. Fakat *Süleyman-nâme* bu devri anlatan müstakil bir eser olması hasebiyle üslup ve ayrıntı bakımından tabii olarak daha hacimlidir. Örneğin Canberdi isyanı *Târih-i Âl-i Osmân*'da yaklaşık bir sayfa ile geçiştirilmişken⁴¹ *Süleyman-nâme*'de aynı mesele müstakil bir başlık altında sanatlı ve edebî bir lisanla anlatılmaktadır. 13a-36a arasında yer alan ve sadece sözü edilen isyana ayrılan 23 varaklık bu kısımda isyandan önce bölgedeki ahval ve Canberdi'nin teşebbüsleri, Ferhad Paşa ve diğer kuvvetlerin olay yerine intikal etmeleri, iki ordunun karşılaşması gibi olaylar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yine bunu müteakip padişahın Belgrad üzerine düzenlediği sefer-i hümayun her iki tarihte de müstakil başlık altında ele alınmıştır. Sefer boyunca gerek paşalar gerek padişahın refakatinde alınan kaleler de iki eserde benzer olarak anlatılmaktadır. Söz konusu iki kaynak karşılaştırıldığında *Târih-i Âl-i Osmân*'daki Kanunî döneminin Nasuh'un *Süleyman-nâme*'sinin bir özeti ve sadeleştirilmesi mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

C.2.2. Nasuh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn (Mecmû'-ı Menâzil) Eseri ile Târih-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Matrakçı Nasuh Osmanlı ordusunda görevli olarak 1533 senesindeki Irakeyn Seferi'ne iştirâk etmiştir. Seferden sonra h.944/m.1537 yılında orduyla beraber konaklanan menzil ve ziyaret edilen mahalleri *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (Mecmû'-ı Menâzil) adlı eserinde mensur olarak anlatmış ve çizdiği minyatürlerle de buraları tasvir etmiştir. Eserin başında kendisini "Bu fakîr-i bî-pâye ve hakîr-i bî-sermâye gulâm-ı şâhî ve bende-i pâdişâhî Nasûh es-Silâhî eş-şehîr bi-Matrâkî..."⁴² şeklinde tanıtmaktadır.

Bu eser *Süleyman-nâme*'nin birinci kısmı içinde yer almaktadır ve *Süleyman-nâme*'de 206b ile 282b arasına tekabül eder. *Târih-i Âl-i Osmân*'da ise Irakeyn Seferi 204b ile 214b arasında anlatılmaktadır. Gerek Nasuh'un kaleminden çıkan *Mecmû'-ı Menâzil* ve gerekse de *Târih-i Âl-i Osmân*'da Irakeyn Seferi'nin anlatıldığı bölüm birbirlerinin neredeyse aynıdır. Aralarındaki fark yine üslupta ortaya çıkmaktadır. *Mecmû'-ı Menâzil*'de hadiseler etraflıca işlenmişken *Târih-i Âl-i Osmân*'da *Menâzil*'e nispetle daha sade bir dil, basit ve öz bir anlatım tercih edilmiştir.

Târih-i Âl-i Osmân'daki Kanunî'nin sefere çıkma sebebine dair kısım, *Mecmû'-ı Menâzil*'de sadece birkaç kelime fazlasıyla aynen yer almaktadır:

41 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 334.

42 Nasuh, *Menâzil*, 215.

Târih-i Âl-i Osmân

...diyâr-ı Şark'da tebdil-i âyin-i şerî'at-i Muhammediyye iden re'îs-i ru'ûsü'l-ahmer Tahmâsb Şâh bin İsmâ'îl bin Şeyh Haydar nâm şâh-ı dâll ve mudillün vücûd-ı habîsini safha-ı rûzgârdan izâle ve hakk itmesini farz ü lâzım gördüğü ecilden ol şâh-ı gümrâhun kal'ı vü kam'ına ve fesâdı def'ine...

Târih-i Âl-i Osmân s. 39.

Târih-i Âl-i Osmân'da İrakeyn Seferi anlatılırken *Mecmû'ı Menâzil*'in mehz kabul edildiğine dair bir diğer bariz örnek de Bağdat'a giren padişahın yaptığı kabir ziyaretlerinin anlatımında görülmektedir. Burada ziyaret edilen türbe isimleri yanında şahıslar için kullanılan sıfatlar da birbirinin aynıdır:

Târih-i Âl-i Osmân

Andan sonra hüdâvendgâr hazretleri sa'âdetle mahrûse-i mezbûrede türbe-i şerîfleri ziyâret itmeğe niyyet idüp meşâyih-ı izâm ve sulehâ-yı kirâmdan şeyhü'l-İslâm, kutbü'l-enâm Hazret-i Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî ve muhaddis-i ehâdîsü'n-nebeviyyeye vâris-i mevârisü'l-Mustafaviyye İmâm-ı Muhammedü'l-Gazzâlî ve Şeyh Şihâbüddîn-i Sühreverdî ve Şeyh Ebû Necmeddîn-i Sühreverdî ve Hazret-i Şeyh Sirâcüddîn ve Şeyh Muhammedü'l-Nu'mânî ve Şeyh Muhammed Fetevî ve Şeyh Ebu'l Verd-i Zühhâd'ı ve Hazret-i Şeyh Burhâneddîn ve Şeyh Fazlan Âbid ve Hazret-i Şeyh İbrâhîm ve Cömerd Kassâb ve Şeyh Remzî-i Affânî ve Kamber Ali ve Ümmü Sitte Gülsüm bint Ali bin Ebî Tâlib ve bint Nâzım-ı Ümmü-Mûsâ Kâzım ve sâlik-i mesâlik halvet-hâne-i erbâ'in Hazret-i Şeyh Zahîrüddîn *ridvânüllâhi te'âlâ aleyhim ecma'in* ziyâretlerine varup hayrât u hasenâta harâb-âbâdanların âsâr-ı imâretle mâ'mûr ve fakîr ü sulehâlarınınun hatîrların envâr-ı tasaddukâta rûşen ü pür-nûr eyledi.

Târih-i Âl-i Osmân, s. 40.

Mecmû'ı Menâzil

...diyâr-ı Şark'da tebdil-i âyin-i şerî'at-i Muhammediyye...re'îsü'l-ru'ûsü'l-ahmer Tahmâsb Şâh bin İsmâ'îl bin Şeyh Haydar nâm şâh-ı dâll ve mudillün vücûd-ı safha-ı rûzgârdan izâle vü hakk... mühim olduğu ecilden müşârunileyh şâh-ı gümrâhun kal'ı vü def'i için...

Yurdaydın, *Mecmû'ı Menâzil*, vr. 2a-2b.

Mecmû'ı Menâzil

...Sonra hüdâvendgâr-ı gerdün-iktidâr hazretleri sa'âdele mahrûse-i mezbûrede ...türbe-i şerîfleri meşâyih-i izâm ve sulehâ-yı kirâmdan şeyhü'l-İslâm, kutbu'l-enâm... Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî ve muhaddis-i ehâdîsü'n-Nebeviyye vâris-i mevârisü'l Mustafaviyye... İmâm-ı Muhammedü'l-Gazzâlî ve ... Şihâbüddîn-i Sühreverdî ve... Şeyh Ebû Necmeddîn-i Sühreverdî ve... Hazret-i Şeyh Sirâcüddîn ve ... Şeyh Muhammedü'l-Nu'mânî ve ... Şeyh Muhammed Fetevî ve ... Şeyh Ebu'l-Verd Zühhâd'ı ve ... Hazret-i Şeyh Burhâneddîn ve... Şeyh Fazlân Âbid ve ... Hazret-i Şeyh İbrâhîm ve ... Cömerd Kassâb ve ... Şeyh Remzî Affânî ve... Kamber-i Ali ve ... Ümmü Sitte Gülsüm bint Ali Esedi'llâhi'l-Gâlib ve ... Ümmü Mûsâ Kâzım ve sâlik-i mesâlik-i halvet-hâne-i erba'in Hazret-i Şeyh Zahîrüddîn *ridvânüllâhi te'âlâ aleyhim ecma'in* ziyâretlerine... hayrât u hasenâta üzerlerine varup harâb-âbâdların âsâr-ı imâretle mâ'mûr ve fukarâ-yı bî-iktidâr ve sulehâ-yı ibâdet-güzârların hatîrları.. envâr-ı tasaddukâta rûşen ü pür-nûr eyledi.

Mecmû'ı Menâzil, vr. 48b-52a.

C.2.3. Nasuh'un Fetihnâme-i Karaboğdan isimli eseri ile Târih-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Matrakçı Nasuh'un Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1284/2 numarada kayıtlı olan *Fetihnâme-i Karaboğdan* adlı eserinde Kanuni Sultan Süleyman'ın h.945/m.1538 senesindeki Karaboğdan seferi anlatılmaktadır. Nasuh'un kendi hattı olan yazmanın ferağ kısmındaki 23 Cemâziyel-âhîr 945⁴³ (16 Kasım 1538) tarihi, kitabın tamamlanış zamanını göstermektedir. Bu eser, 1520-1537 tarihleri arasının anlatıldığı ve *Süleyman-nâme*'nin birinci kısmı olarak niteleyebileceğimiz TSMK Revan 1286 numarada bulunan eserin devamı mahiyetindedir. Çünkü söz konusu birinci kısım şu ifadelerle nihayet bulmaktadır:

“Eyle olsa padişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin dâsitân-ı evveli bu zıkr olan Korfos seferi ile tamâm oldı. Bundan sonra dâsitân-ı sânisî Karabuğdan seferi ile ibtidâ olunur inşâ'allâhu te'âlâ”⁴⁴

İşte bu bitiş cümlesi *Fetihnâme-i Karaboğdan* isimli eserin *Süleyman-nâme*'nin ikinci kısmı olduğunu göstermektedir. Bu durum açıklık kazandıktan sonra *Fetihnâme-i Karaboğdan* ile *Târih-i Âl-i Osmân* arasındaki münâsebete geçebiliriz:

Kanuni'nin Karaboğdan Seferi, *Târih-i Âl-i Osmân*'da “Teveccüh-i Sultân Süleymân be-cânib-i Karaboğdan”⁴⁵ başlığı altında verilmekte, *Fetihnâme*'de ise 216b-218b arasında anlatılmaktadır. Her iki eserde de benzer ifadeler kullanılmıştır. Mesela padişahın sefere çıkış sebebi ve hazırlık safhası her ikisinde aşağıdaki gibi verilmiştir. Sağ sütunda üç nokta ile boş bırakılan yerler, şahısların sıfatları için seci sanatına uygun olarak kullanılan kelimelere aittir. Nasuh'un *Süleyman-nâme*'sinde tabii olarak karşımıza çıkan bu tür bir üslup, *Târih-i Âl-i Osmân*'da daha sade bir şekilde tezahür etmektedir. *Fetihnâme-i Karaboğdan*'dan sanatlı şekilde söylenmiş sıfatları kaldırdığımız zaman metnin aynısının *Târih-i Âl-i Osmân*'da yer aldığı görülecektir:

Târih-i Âl-i Osmân

...tavâyif-i müşrikîn ve fırka-ı şeyâtinden Karaboğdan vilâyetinin voyvodası Patri nâm ki atebe-i âlem-penâha mütâbe'at ve mühâlesat idegelüp âsûde-hâl iken iblîs-i pür-telbîsün idlâl ü igvâsın isgâ idüp ve isyâna kadem basup a'dâ-yı küffâr-ı bed-girdârla birlikde ve irtifâkda olup hedm-i dîn-i İslâm kaskına eyyâm-ı fursata hâzır u müntazır olduğu ma'lûm olıcak ol eshâb-ı tugyân bahr-i mevâc gibi kaynayup taşmadın âb-ı tîğ-i mîgla söyündürmeğe azm-i rezm tasmîm kılınup mukaddemâ Rûm-ili dilâverlerine ve Anatoli serdâr-

Fetihnâme-i Karaboğdan

...tavâyif-i müşrikîn ve fırka-ı şeyâtinden Karaboğdan vilâyetinin voyvodası Patri nâm... atabe-i âlem-penâha... mütâbe'at ve ihlâs... göstermeğin... âsûde-hâl iken iblîs-i pür-telbîsün idlâl ü igvâsın isgâ idüp dahi câdde-i isyâna kadem basup cumhûr-ı küffâr-ı bed-girdârla birlikde ve ittifakda ve hîle-i nifâkda olup hedm-i dîn-i İslâm... kaskla... eyyâm-ı fursata nâzır... olup tururken... devlet-i ikbâle ma'lûm olıcak ol eshâb-ı tugyân bahr-i mevâc gibi kaynayup taşmadın ... âb-ı tîğ-i mîgla söyündürmeğe ... azm-i rezm-i tasmîm idüp kılınup

43 Nasuh, *Fetihnâme-i Karaboğdan* (Revan, 1284/2), 122a.

44 Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi*, 207.

45 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 377.

larına ve Urug Hân fûrûğundan Deşt-i Kıpçak vilâyetine tâcdâr u sipeh-sâlâr olan Sâhib Girây Hân hazretlerine fermân-ı vâcibü'l-iz'ânlar irsâl olunup emr olındı ki hadem ü haşem ve tuğ u tabl u alem ve sâz u selb ve âhenk-i cenk-i müretteb ile Tuna sahrâsına varup cem' olalar...

Târih-i Âl-i Osmân, s. 42.

mukeddemâ Rûmeli... dilâverlerine ve Anadolu... serdârlarına ve Arug Hân... fûrûğundan ... Deşt-i Kıpçak... vilâyetine tâc-dâr u sipeh-sâlâr olan Sâhib Girây Hân hazretlerine... irsâl olunup emr olındı ki hadem ü haşem ve tuğ u tabl ü alem ve sâz u selb ve âhenk-i ceng-i müretteb ile Tuna sahrâsına varup cem' olalar.

Fetihnâme-i Karaboğdan, vr. 107a-108a.

Eserin sonlarına doğru, alınan mahal ve kaleleri müteakip padişahın Edirne'ye teveccühü her iki eserde şu ifadelerle verilmektedir:

Târih-i Âl-i Osmân

Andan Sultânü'l-İslâm dahi ol mahalden göçüp Dobruca kurbından ubûr ve Balkan'un Çalık-Kavak nâm derbend-i sa'bu'l-ubûrından mürûr idüp on altıncı menzilde mahrûse-i Edirne'ye gelüp...⁴⁶

Târih-i Âl-i Osmân, s. 42.

Fetihnâme-i Karaboğdan

Sultan... hazretleri Dobruca kurbından ubûr ve zikr olan Balkan'un Çalık-Kavak demekle ma'rûf derbend-i sa'bu'l-ubûrından mürûr idüp on altı menzilde... mahrûse-i Edirne'ye gelüp...

Fetihnâme-i Karaboğdan, vr. 121a.

Eserin son nüshasında Matrakçı Nasuh kendi ismini açık bir şekilde yazmaktadır: “*El-muhtâc ilâ-rahmeti'llâhi'l-Bâki Nasuh eş-şehir bi-Matrâki'nün murâd-ı küllisi ve maksûd-ı aslisi budur ki...*”⁴⁷ Bu ifade de söz konusu eserin Nasuh'a aidiyeti noktasında şüphe bırakmamaktadır.

Süleyman-nâme'nin üçüncü kısmı olan *Târih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstolni-Belgrad* ile *Târih-i Âl-i Osmân* arasındaki münasebet aşağıdaki gibidir:

C.2.4. Nasuh'un Târih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstolni-Belgrad İsimli Eseri ile Târih-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1608 numarada *Târih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstol[ni]-Belgrad* ismiyle kayıtlı olan yazmanın Matrakçı Nasuh'a âit olduğu Hüseyin G. Yurdaydın tarafından tespit edilmiştir.⁴⁸ Söz konusu eserde h.949-950/m.1542-1543 yılları arasındaki seferler ve fetihler anlatılmaktadır. İçerisinde Nasuh tarafından tersim edilmiş 32 adet minyatürün de yer aldığı eser, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Fransa'ya yardım için Nice ve Tulon'a gitmesi ve ayrıca Kanunî'nin 1543 II. Macaristan Seferi münasebeti ile düzenlenen harekâtı ele almaktadır. İsminden de anlaşılacağı üzere Şikloş, Estergon ve İstolni-Belgrad'ın alınışları işlenmektedir.

46 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 380.

47 Nasuh, *Fetihnâme-i Karaboğdan* (Revan, 1284/2), 121b.

48 Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, 42-47.

Yapılan mukayeseler neticesinde *Târîh-i Âl-i Osmân*'da 1542-1543 yıllarının anlatıldığı kısımlar ile *Târîh-i Şikloş* arasında açık benzerliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Daha önce değinilen eserlerinde olduğu gibi Nasuh'un *Târîh-i Âl-i Osmân*'ı yazarken bu eserden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Padişahın 23 Nisan 1543'te Peşte kuşatmasının duyulması üzerine, yanında Şehzade Bayezid olduğu hâlde Macaristan'a hareketi iki eserde de aynı şekilde (18 Muharrem) verilmektedir.⁴⁹ Buna mukâbil Filibe'ye varıldığı anda İbrahim Paşa'nın kuvvetleriyle birlikte orduya iltihak edilmesi de benzer ifadelerle yer almaktadır. Tabii olarak Edirne'den Filibe'ye varıncaya kadar menziller *Târîh-i Feth-i Şikloş*'da daha etraflı zikredilmiştir. Hadiselerin devamında da benzerlikler sürmektedir. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid ile Filibe Yaylası'ndayken Macaristan topraklarından haberlerin ulaşması, ardından Aden'de Portekizlilerin Cidde, Zebid ve Yemen bölgelerine yaptıkları saldırı haberinin gelmesi, her iki eserde de benzer şekilde geçmektedir.⁵⁰

Diğer bir benzerlik de Makedonyalı İskender ile Eflatun arasındaki münasebet anlatılırken kendisini göstermektedir. *Târîh-i Âl-i Osmân*'da bu rivayet, "Hikâyet-i İskender-i Yûnânî" başlığından itibaren 230b-232a arasında yer almaktadır. Aynı hikâye, Nasuh'un *Târîh-i Feth-i Şikloş*' isimli eserinde de bulunmaktadır. Benzerlikleri göstermek için aşağıya her iki eserden örnek alınmıştır:

Târîh-i Âl-i Osmân

Ve ezmân-ı sâlifede İskender-i Yunânî'den gayri bu sâhib-i şemşîre boyun virmemişdi ki rüvât-i ahbâr ve sikât-ı ahyardan menküldür ki İskender'ün kabz u feth eyledüğüne sebeb dîn ü dünyâ sa'âdeti mücâselet-i ulemâ ve mu'âmelet-i hükemâ ile olur, ana binâen İskender-i Yunânî murâd idindüğü bir feylesof-ı kâmil ve bir âlim ü fâzıl kiyâsetle ma'rûf ve firâsetle mevsûf bir kimesne bulup umûr-ı dünyevîde ana mürâca'at ve ahvâl-i uhrevîde anunla müşâveret olına. Bu makûle kimseyi iş ve teftiş itdüklerinde haber virdiler ki "Engürüs vilâyetinde Ustorgon nâhiyesinde esrâr-ı hikmetde vukûf ve ahvâl-i ibrede ehl-i keşf Eflatûn adlu bir hekîm-i zû-fünûn ve âlim-i reh-nümûn vardır." denilicek İskender hazretleri sohbetine tâlib ve hizmetine râgîb olup havâssından bir merd-i suhan-dâni da'vet için risâlete gönderdi.

Târîh-i Âl-i Osmân, s. 44.

Târîh-i Feth-i Şikloş...

Ezmân-ı sâlifede İskender-i Yunânî'den gayri bir sâhib-i şemşîre... boyun virmemiş... id, ki rüvât-ı ahbâr ve sikât-ı ahyardan menküldür ki... İskender-i Yunânî varup kabza-i feth u teshîrine alduğuna sebeb dîn ü dünyâ sa'âdeti mücâselet-i ulemâ ve mu'âmelet-i hükemâ ile olur. Bu emre binâen İskender-i Yunânî murâd idindi ki bir feylesof-ı kâmil ve bir âlim ü fâzıl kiyâsetle ma'rûf ve firâsetle mevsûf bir kimesne bulup umûr-ı dünyevîde ana mürâca'at ve ahvâl-i uhrevîde anunla müşâveret eyleyüp... bu makûle kimesnenün fikrini iş ve memleketden teftiş iderken haber verdiler ki Üngürüs vilâyetinde Ustorgon nâhiyesinde esrâr-ı hikmete vukûf ve ahvâl-i ibrede ehl-i küşûf Eflatûn adlu bir hekîm-i zû-fünûn ve bir âlim-i reh-nümûn vardır. İskender-i Yunân ma'lûm idinicek sohbetine râgîb olup havâssından bir merd-i suhan-dâni ve bir kâmil-i ehl-i beyânı da'vet için risâlete gönderdi.

Târîh-i Feth-i Şikloş vr. 83a-84a.

49 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 393; Nasuh, *Feth-i Şikloş* (Hazine, 1608), 37b.

50 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 393; Nasuh, *Feth-i Şikloş* (Hazine, 1608), 46a.

C.2.5. Nasuh'un Süleyman-nâme'sinin Beşinci Kısımı ile Târih-i Âl-i Osmân Arasındaki İlişki

Nasuh'un *Süleyman-nâmesi*'nin bilinen son kısmı İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, 379 numarada kayıtlıdır. 185 varaktan oluşan nüsha incelendiğinde müsvedde olduğu anlaşıl-maktadır. h.950-958/m.1543-1551 yılları arasını ele alan yazma üzerine iki adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁵¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının yaklaşık sekiz yılını anlatan bu beşinci kısım 1543 senesiyle başlamakta ve 1551 yılıyla son bulmaktadır. İçerisinde genel olarak Kanuni'nin Avrupa'ya yaptığı seferler, Tahmasb'in kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne ilticası, Şehzade Mehmed'in vefatı ve Şehzade adına yapılan külliye⁵² ile Kanuni'nin Safevilere karşı düzenlediği seferleri ile seferler esnasındaki idare, lojistik ve iâşe konuları yer almaktadır.⁵³

Arkeoloji nüshasının baş tarafı aynı *Târih-i Feth-i Şikloş*'da olduğu gibi Barbaros Hayreddin Paşa'nın Fransa'ya yardım için Nice ile Tulon şehirlerine gitmesini⁵⁴ ve Kanuni'nin 1543'te düzenlediği II. Macaristan seferini anlatmaktadır. Kullanılan ifadeler ve cümlelerin benzerliği bakımından bu husus da *Târih-i Feth-i Şikloş*'un Sinan Çavuş'a değil, Matrakçı Nasuh'a ait olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Arkeoloji nüshasında II. Macaristan Seferi'nden sonra Şehzade Mehmed'in vefatı, "Haber-i vefât-ı merhûm Şehzâde Sultân Mehmed *tâbe serâhû*" başlığı altında verilmektedir.⁵⁵ *Târih-i Âl-i Osmân*'da bu başlık, "Vefât-ı Şehzâde Sultân Muhammed" şeklindedir.⁵⁶ İlerleyen kısımlarda Hayreddin Paşa'nın vefatı müstakil başlıklar altında ele alınmaktadır.⁵⁷ Şehzade Bayezid'in Konya vilayeti için vazifelendirilmesi, Basra'da yaşanan hâdiseler bir bütünlük ve benzerlik içinde verilmektedir. Elkas Mirza'nın kardeşi ile mektuplaşmaları, aralarının bozulması ve nihayet Elkas'ın kaçarak Kefe üzerinden İstanbul'a gelişi her iki eserde de muhteva ve kronoloji bakımından aynen tekrar edilmektedir. Aralarındaki tek fark üsluptaki sanattadır.

Diğer bir örnek şudur: *Süleyman-nâme*'nin 76b varığında Mirza'nın Rüstem Paşa tarafından ağırlanması müstakil bir başlık altında verilmektedir. Söz konusu kısımda Paşa için kullanılan övgü dolu ifadeler hem *Süleyman-nâme*'de hem de *Târih-i Âl-i Osmân*'da birkaç kelime farkı dışında aynıdır.⁵⁸ Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki ilerleyen satırlarda *Târih-i Âl-i Osmân*'da "Ahval-i Yemen" başlığı altında verilen ve bu havâlide vâki olan bazı olaylar *Süleyman-nâme*'nin Arkeoloji nüshasında yer almamaktadır.⁵⁹

Bundan sonra Elkas Mirza'nın görev yerine giderek Şah'ın kalelerini ele geçirmesi, verdiği mücadeleler, ardından Elkas'ın ihaneti ve Osmanlı donanmasının yaptığı seferler işlenmektedir. Yine bunlar *Süleyman-nâme*'de etraflı ve tumturaklı bir lisanla ele alınmışken *Târih-i Âl-i Osmân*'da sade bir dille anlatılmıştır. Bunun sonrasında *Târih-i Âl-i Osmân*'da Şehzade Mustafa'nın 1553 senesinde öldürülmesi hadisesi yer alır. Fakat *Süleyman-nâme* h.958/m.1551

51 Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh Süleyman-nâme (1a-95b)*; Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (96a-185b)*.

52 Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh*, IX.

53 Tokluca, *Matrakçı*, IV.

54 Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh*, 4.

55 Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh*, 55.

56 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 408.

57 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 412; Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh*, 58.

58 Krş. Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 425; Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh*, 80.

59 Bu kısımlar için bk. Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 431-465.

tarihinde nihayet bulunduğu için onda söz konusu hadise bulunmamaktadır. Şu an için Nasuh'un 1551'den sonra *Süleyman-nâme'sini* devam ettirip ettirmediğine dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla 1561'e kadar devam eden *Târîh-i Âl-i Osmân*'daki 1551 sonrasına dair bilgilerin esere *Süleyman-nâme'den* istifade edilerek yazılıp yazılmadığı hususu muallakta kalmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken son bir husus da müsvedde halindeki Arkeoloji nüshasındaki hat ile *Târîh-i Âl-i Osmân*'ın en önemli yazması olan Viyana nüshasında kullanılan hattın birbirine benzemesidir. Bu durum da Rüstem Paşa hayatta iken kaleme alınan Viyana nüshasının Matrakçı Nasuh'un elinden çıktığı düşüncemizi desteklemektedir.

D. Târîh-i Âl-i Osmân ile Rüstem Paşa Arasındaki Bağ

Yukarıda etraflıca yapılan mukayeseler neticesinde *Târîh-i Âl-i Osmân* müellifinin kim olduğuna dair kesin sayılabilecek bilgiler ortaya çıkmıştır. Bu kişinin Matrakçı Nasuh olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat Rüstem Paşa'nın adıyla anılan *Târîh-i Âl-i Osmân*'ın Paşa'nın kaleminden çıkıp çıkmadığı sorusu tabii olarak hatıra gelmektedir. Ayrıca Viyana nüshasının başında yer alan "Te'lif-i Rüstem Paşa" ifadesi de bu hususta şüphe uyandırmaktadır. Bütün bunlardan hareketle eserin Rüstem Paşa'nın kaleminden çıkma ihtimalini de tartışmak faydalı olacaktır. İlk olarak Rüstem Paşa'nın adının nerede ve nasıl geçtiğini belirtmek, genel manzarayı görebilmek adına önem arz etmektedir.

Eserde Rüstem Paşa'nın ismi ilk olarak Ayas Paşa'nın veba salgınında vefat ettiği 1539 senesinde kendisine vezaret verildiğinin belirtilmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Cün Ayâs Paşa mat'ün olup vefât itdi, Lutfi Paşa vezîr-i a'zam oldı. Ve sene-i mezbûrda **Rüstem Paşa** Anadolu beğlerbeğisi iken vezâret virildi.⁶⁰

Paşa'nın ismi ikinci kez, Süleyman Paşa'nın deniz seferinden dönüşüne değinildiği esnada zikredilmektedir:

Ol mahalde Süleymân Paşa, Hindistân seferinden gelüp İstanbul'a vusûl buldı ve vezâretde mukarrar olup erkânda Lutfi Paşa ve Süleymân Paşa ve Muhammed Paşa ve **Rüstem Paşa** oturdılar.⁶¹

Rüstem Paşa'nın isminin geçtiği diğer bir yer ise Kanuni'nin kızı Mihrümâh Sultan'la izdivacı esnasındadır:

Peç beği olan Ferenduş kıralınınun elçisi gelüp pâdişâhun elin öpdi. Ve andan pâdişâh hazretleri düğün tedârükün idüp cemî'-i etrâfun umerâsın okıyup mâh-ı mezkûrun on dördünde ibtidâ olunup on yedi gün âli ziyâfetler olunup vüzerâ vü umerâ, ulemâ vü sülehâ, küberâ ve gurebâ ri'âyetler olunup ve envâ' dürlü dürlü temâşâlar oldukdan sonra Sultân Bâyezid ve Sultân Cihângîr sünnet olunup ve kızları sultânı, **Rüstem Paşa**'ya virdiler.⁶²

Rüstem Paşa'nın isminin dördüncü kez zikri, padişahla beraber çıktıkları av anlatılırken görülmektedir:

Sene-i mezkûr şevvâlinün altısında pâdişâh hazretleri Lutfi Paşa'yla ve **Rüstem Paşa**'yla ve muhkem tecemmülâtle çıkup Malgara ve İpsala etrâfların avlayup andan Edrine Sarâyına

60 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 383.

61 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 384.

62 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 384.

varup birkaç gün divân eyledükden sonra...⁶³

Bir sonraki örnek, Kanuni'nin 1543'te düzenlediği II. Macaristan Seferi'ne değinilirken görülmektedir:

Fi'l-hâl emr vardukda gelüp vusûl buldılar ve hemân Anadolu ve Rûm-ili beğleri topları gemilerden çıkarup kal'anun cânib-i şimalisinde Muhammed Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi İbrâhîm Paşa tevâbi'yle ve cânib-i şarkisinde Rûm-ili beğlerbeğisi Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası ve cenûbından Bosna Sancağı beği Ulama ta'yîn olup Vezîr-i A'zam Süleymân Paşa ile **Rüstem Paşa** dahi hisârün tedbîrine mübâşeret ü müdâvemet idüp gice ve gündüz ikdâm ü tâmm üzre oldılar.⁶⁴

Aynı yıl Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in vefatını müteakip Şehzadebaşı Camisi'nin inşasının belirtildiği kısımda da Rüstem Paşa, Kanuni ile birlikte zikredilmiştir:

Merhûm Sultân Muhammed'ün üzerine binâ olunan câmi'nün binâsı bırakılıp ol gün bî-hadd kurbânlar ve tasaddukâtlar olundu. Andan pâdişâh-ı İslâm hazretleri Şehzâde Sultân Bâyezîd ve vâlideleri ve hemşireleriyle ve Süleymân Paşa ve **Rüstem Paşa** ile Burusa cânibine azîmet buyurulup...⁶⁵

Ardından Rüstem Paşa'ya sadâret pâyesi tevcih edilmiştir:

Ve andan mübârek ramazânun on üçünde Vezîr-i a'zam Süleymân Paşa ve Hüsrev Paşa azl olup Mısır'da hükûmetleri zamânlarını teftîş olunmasına emr olunmuş kethüdâları irsâl olundu. Ve mâh-ı mezbûrun on yedisinde **Rüstem Paşa** hazretleri vezîr-i a'zam olup...⁶⁶

1547'de Safevî hükümdarı Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza İstanbul'a geldiğinde Mirza'yı ağırlayanlar arasında Rüstem Paşa da bulunmaktadır. Eserin bütünü göz önüne alındığında burada Rüstem Paşa için kullanılan sıfat ve temenniler diğer kısımlara göre daha sanatlıdır. Bu ifadelerin hemen hemen aynıısının Matrakçı Nasuh'un Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, 379 numarada kayıtlı müsvedde halindeki *Süleyman-nâme* nüshasında da geçtiği hatırlanmalıdır.

İrtesi mîrzâ-yı izzet-me'âb, devlet-i i'âb cenâb-ı rûkn-i âlişân ve sadr-ı âsaf-nişân, nâmûs-ı esrâr-ı saltanat-ı kâhire ve kâmus-ı bihâr-ı ma'delet-i zâhire müşîr-i e'fham ve vezîr-i a'zam **Rüstem Paşa yessera'llâhu mâ-yeşâ** hazretlerinin sa'âdet-hânelerine varup...⁶⁷

Diğer bir kısımda Rüstem Paşa, Konya'dan İstanbul'a dönüşü münasebetiyle zikredilmektedir:

Ol esnâda sipâhî-oğlanları ağası dahi İstanbul'dan gelüp leşkerün dönmesine icâzet getürdi ve İskender Paşa cânibinden iki dil ve başlu gelüp **Rüstem Paşa** anları alup ve dönüp İstanbul'a revâne oldılar.⁶⁸

Şehzade Mustafa'nın h.951/m.1553'te idamı anlatılırken bu işin müsebbibi olarak Rüstem

63 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 384.

64 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 401.

65 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 409.

66 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 410.

67 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 425.

68 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 467.

Paşa'nın gösterildiği aşağıdaki metin oldukça önemlidir. Bu kısım, eseri 1548 senesinden itibaren alarak 1561'e kadar getiren ikinci kalem tarafından yazılan bölümde yer almaktadır.

Andan hazâyin ü emvâli zabt olunup ve merhûmun vâlidesini ve oğlançuğunu Burusa'ya gönderilüp anda oturmaların emr eylediler. İş bu takdîr-i İlahî ve hükmi-i şehenshâhî bi-hasebîz-zâhir **Rüstem Paşa'nun** fitne vü keydiyle vücûd bulup sâ'ir vüzerânun bu husûsda rızaları olmamağın husûsan Haydar Paşa, sâhib-i sa'âdetinün ol serv-i nihâl-güstere mütezceccir ü mütehayyir olup mezkûr **Rüstem Paşa** ile kîl u kâl idüp muhâsama vü mücâdele eyleyicek pâdişâh-ı pelenk-intikâm hazretleri ikisin dahi vezâretten azl idüp karâr-gâhlarına irsâl eyledi.⁶⁹

Rüstem Paşa'nın zikredildiği diğer bir yerde de sadâretten azlinden sonra tekrar veziriâzam olduğu belirtilmektedir:

Bu esnâda Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa'dan ba'zı muhâlif nesne sâdir olınmağın katl olunup **Rüstem Paşa** yine vezîr-i a'zam oldu.⁷⁰

Şehzade Bayezid'in İran'a sığınmasından sonra Tahmasb tarafından musâlaha için elçi gönderilmiştir. Rüstem Paşa da elçiyi karşılayan devlet erkânı arasındadır:

Böyle olduktan sonra elçi-i mûmâ-ileyhe ziyâfetler ve ri'âyetler olunup **Rüstem Paşa** ve Ali Paşa dahi elçiye başka başka ziyâfetler eyleyüp ve hil'at-i fâhireler giydürüp ve envâ'-i tezyînâtla atlar ve pîşkeşler gelüp muhkem ri'âyetler olınduktan sonra şâhun nâmesine cevâblar yazılıp dahi elçiye teslim olunup ve gitmesine icâzet virildi.⁷¹

Son varakta Rüstem Paşa'nın vefatı ile eser nihayet bulmaktadır:

Ve sene-i mezkûr şevvâli yigirmi sekizinde **Rüstem Paşa** fevt olup yeni Sultân Muhammed Câmî'inde defn eylediler.⁷²

Yukarıda Rüstem Paşa ile ilgili verilen iktibaslardan sonra eserin Paşa'ya ait olup olmadığı mevzuu daha rahat şekilde ele alınabilir. Öncelikle *Târih-i Âl-i Osmân*'ın Viyana nüshasının zahriyesinde geçen iki kayıt dikkat çekicidir. Bunlardan ilki: "Kitâb-ı Târih-i Âl-i Osmân te'lîf-i Rüstem Paşa yessera'llâhu lehû mâ-yeşâ. Âmîn."⁷³ şeklindedir. Doğal olarak bu kayıt, eserin Rüstem Paşa'nın kaleminden çıktığını düşündürmektedir.

Paşa'nın ölümünü müteakip eklendiği anlaşılan başka bir kayıt ise şu şekildedir: "Tevârîh-i Rüstem Paşa bi't-temâm. Sahîh nüshadur."⁷⁴ Bu kaydı düşen aynı kalem, 1b'deki serlevha yanına şu ifadeleri de yazmıştır: "Zuhûr-ı Osmân Gâzi'den mefhar-ı Âl-i Osmân merhûm Gâzi Sultân Süleymân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerinin evâhir-i saltanatlarına gelince vezîr-i a'zam ve düstûr-ı mükerrem olanlar[dan] elli altıncısı merhûm Rüstem Paşa'dur."⁷⁵

Bu kayıtlardan da anlaşıldığı üzere Rüstem Paşa'dan sürekli üçüncü tekil şahıs olarak

69 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 468-469.

70 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 471.

71 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 484.

72 Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 485.

73 Viyana nüshası, 1a.

74 Viyana nüshası, 1a.

75 Viyana nüshası, 1b.

bahsedilmektedir. Yani bir an için eserin müellifinin Rüstem Paşa olabileceğini düşünsek bile kitap boyunca kendisinden, terfiinden veya azlinden bir kere dahi “ben” zamiriyle bahsetmemiştir. Yukarıda Paşa'nın adının geçtiği yerlerden yapılan iktibaslar da bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca Rüstem Paşa'nın adından sonra edilen Arapça dualarda geçen “hüve (o)” zamiri de müellifin Rüstem Paşa olamayacağı açık bir şekilde göstermektedir.

Yazmada ikinci bir kâtip/kalem/müstensih olarak düşünebileceğimiz kişi, eseri h.955/m.1549 tarihinden alarak 1561'e kadar getirmiştir. Yani eser, 1561 senesinde Rüstem Paşa'nın vefatının anlatımıyla bitmektedir. Ölmüş olan birinin bu eseri tamamlamış olamayacağı ortadadır. Müellifin kim olabileceği düşünüldüğünde akla gelen ilk isim ise Matrakçı Nasuh'tur. Çünkü bu tarihten sonraki hadiselerin anlatımında yine önceki kısımlarda olduğu gibi üslup bazı ufak farklarla devam etmektedir. Aynı zamanda bu son kısımdaki hadiselerin anlatımı, Nasuh'un 1551'e kadar gelen *Süleyman-nâme*'sinin beşinci ve son kısmı ile de kronolojik bakımdan benzerlik göstermektedir. Yani bu bölümün de Nasuh tarafından kaleme alındığı tahmin edilebilir. Fakat bundan sonra hatıra Şehzade Mustafa'nın katli mevzu gelmektedir. 1553'te gerçekleşen idamda Rüstem Paşa için kullanılan “*bi-basebi'z-zâbir Rüstem Paşa'nun fitne vü keydiyle vücûd bulup...*”⁷⁶ ifadesi, onu açık bir şekilde suçlamaktadır. Rüstem Paşa'nın teşvik ve iltifatları neticesinde bu eserin yazıldığı kabul edilecek olursa⁷⁷ Matrakçı Nasuh'un Paşa için bu tarz ifadeleri kullanması yine tereddüt uyandırmaktadır. Bu noktada da hatıra şu ihtimaller gelmektedir: Eğer bu ilave kısmı Nasuh yazmışsa kendisi Rüstem Paşa'nın ölümünü görmüştür ve en azından 1561'den sonra vefat etmiştir. Böylelikle kitabın h.955/m.1549'a kadar olan kısmını daha Rüstem Paşa hayatta iken yazmış, 1549-1561 yılları arasındaki hadiseleri ise onun ölümünün ardından sonradan tamamlamıştır. 1553'te vuku bulan Şehzade Mustafa'nın katli bu aralığa denk geldiği için bu kısmı Paşa'nın ölümünden sonra yazmış olabilir. Çünkü eserin bir tarihe kadar Rüstem Paşa henüz hayattayken yazıldığı kesin bir bilgidir. Bu durumu, yukarıda da değinildiği gibi eserde geçen dua ve temennilerden anlamak mümkündür.

Son kısım hakkında karışıklığın tam anlamıyla çözülememesindeki en önemli sebeplerden bir tanesi de Matrakçı Nasuh'un ölüm tarihinin kesin olarak bilinmemesidir. Hüseyin G. Yurdaydın kesin bir tarih olarak Nasuh'un 1564'te vefat ettiğini söylüyorsa da⁷⁸ bu bilgi son derece şüphelidir. Matrakçı Nasuh'un 1560'ta kesin olarak hayatta olduğuna dair bilgi Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye 2984 numaradaki *Umdetü'l-Hisâb* adlı nüshadan anlaşılmaktadır.⁷⁹ Nasuh'un kaleminden çıkan bu eserin ferağ kısmındaki “tahrîren fî evâhir-i ramazân el-mübârek sene 967 (Haziran 1560)” kaydı onun bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Fakat Yurdaydın'ın *Sicill-i Osmânî*'deki “*Nasûh Kethüdâ, ümerâdan olup 971 Ramazân'ının on altısında fevt olmuşdur.*” ifadesinden hareket ederek Nasuh'un İstabl-ı Âmire kethüdası iken 1564'te öldüğünü kaydetmesi şüpheli bir bilgidir.⁸⁰ Zira Nasuh'un ümeralığı yanında saray ahırlarında vazife aldığına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir.

76 Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 469.

77 Nasuh, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1548-1549'daki II. İran seferi için yazdığı eserini Rüstem Paşa'ya ithaf etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Ol vezîr-i nâmdâr ve müşîr-i âli-mikdârün hüsn-i iltifât-ı bi-gâyeti sâye-perver olması ümidîyle...” Nasuh, *Menâzil*, 20.

78 Nasuh, *Menâzil*, 30; Yurdaydın, “Matrakçı Nasuh”, *DİA*, 28/143.

79 Matrakçı Nasuh, *Umdetü'l-Hisâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2984), 177b.

80 Nasuh, *Menâzil*, 30. *Sicill-i Osmânî* müellifinin bu kaydı Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 2142'deki bir defterden aldığı tespit edilmiştir. Bk. Davut Erkan, “Matrakçı Nasuh'un Hayat ve Eserleri Üzerine Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları* 37 (2011), 185-186.

Onun ölümü için söylenebilecek en sıhhatli bilgi, *Umdetü'l-Hisâb*'da yer alan kayıttan hareketle, en azından 1560'ta hayatta olduğudur.

Bütün bu verilerin ortaya koyduğu netice, Rüstem Paşa'ya atıfla literatürde "Rüstem Paşa Tarihi" olarak bilinen eserin, müellif bağlamında Rüstem Paşa ile hiçbir bağının olmadığıdır. Önemli olan bir diğer husus da tam ve kâmil nüsha durumundaki Viyana nüshasından hareketle *Târih-i Âl-i Osmân* adını taşıyan söz konusu eserin Matrakçı Nasuh'un kendi çalışmalarıyla ihtisar ve sadeleştirme yoluyla hazırladığı bir tarih olduğudur.

SONUÇ

Tarihî dönem içerisinde çok kez Paşa'nın ismiyle beraber *Rüstem Paşa Tarihi* olarak zikredilen ve asıl ismi *Târih-i Âl-i Osmân* olması gereken eserin müellifinin kim olduğu makalemizin konusunu teşkil etmiştir. İlk kez 1923 senesinde Ludwig Forrer isimli bir oryantalistin Rüstem Paşa'nın ismiyle birlikte söz ettiği bu kronik, aynı araştırmacı tarafından özetlenerek Almanca da tercüme edilmiştir.

Kroniğin ihtiva ettiği olaylar bakımından bilinen en kâmil iki nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek) Cod. Mixt. 339 ile İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY2438 numarada kayıtlı olanlardır. İstanbul Arkeoloji Müzesi, İngiltere ve Fransa kütüphanelerinde bulunan diğer nüshalar ya eksik yahut da en geç 955/1549 senesine kadar gelmektedir. Bunlardan Viyana nüshasının Rüstem Paşa henüz hayatta iken kaleme alınmaya başlanması önemlidir. Toplamda 293 varak olan söz konusu nüshanın son 18 varacağının ise Rüstem Paşa'nın vefatından sonra yazıldığı tespit edilmiştir. Zira eser Rüstem Paşa'nın 1561 senesindeki vefatıyla tamamlanmaktadır.

Târih-i Âl-i Osmân'ın müellifinin XVI. asrın velut simalarından olan ve matematik, silahşörlük, minyatür, tarih gibi alanlarda önemli eserler veren Matrakçı Nasuh olabileceği görüşü, ilk kez 1965 senesinde yine aynı müverrih üzerine en etraflı çalışmayı yapan Hüseyin Gazi Yurdaydın tarafından ileri sürülmüştür. Sözü edilen tarih hakkında 1923 senesinde Almanca bir çalışma hazırlayan Ludwig Forrer, Nasuh'a dair böyle bir atıfta bulunmamıştır. Yurdaydın akademik mesaisinin önemli bir kısmını Matrakçı Nasuh'a ve eserlerine hasretmiştir. Fakat daha çok Nasuh'un muhtelif parçalar halinde bulunan ve bazıları isimsiz olan *Süleyman-nâme* nüshalarının tespiti, tahlili ve bir araya getirilmesi üzerine çalıştığından Rüstem Paşa'ya atfedilen tarih hakkında yaptığı tetkikler birkaç sayfaya sınırlı kalmıştır. Yurdaydın'ın tespitleri bizim için de yol gösterici olmuş ve Nasuh'un parçalar halinde bulunan bütün eserlerini etraflıca incelememiz sonucunda ulaşılan neticelerle *Rüstem Paşa Tarihi* adıyla bilinen *Târih-i Âl-i Osmân*'ın Nasuh'a âdiyeti kesinlik kazanmıştır. Ayrıca Paşa'nın adına izafe edilen bu kroniğin müellifinin neden Rüstem Paşa olamayacağı da delilleriyle belirtilmiştir. Yalnızca 955/1549 tarihinden sonra Rüstem Paşa'nın ölümünü müteakip eklendiği anlaşılan ve 1561 yılında Paşa'nın vefatı ile nihayet bulan bölümün ise Nasuh tarafından mı yoksa başka bir kişi tarafından mı esere konulduğu hususu muğlak kalmaktadır. Bu bölümde kâtibin/müstensihin değiştiği zannedilmektedir. Zira kitaba son noktanın konulduğu 980/1572-1573 dolayları, Rüstem Paşa'nın vefatından yaklaşık 11 sene sonrasındır. Ayrıca 1553'te vuku bulan ve her fırsatta Rüstem Paşa ile beraber zikredilen Şehzade Mustafa'nın katli mevzusu

da söz konusu aralığa denk gelmekte ve bu bölüm anlatılırken hadisenin “Rüstem Paşa'nın fitne ve keydiyle (hile, tuzak) vücut bulduğu” belirtilmektedir. Bundan önceki kısımlarda ise Rüstem Paşa her fırsatta hayır dua ve temennilerle anılmaktadır. İlerleyen zamanlarda Nasuh ile Rüstem Paşa'nın arasının bozulmuş olabileceği ihtimali düşünülebilirse de bu zannı kuvvetlendirecek herhangi bir delil şimdilik mevcut değildir. Eserin üçüncü yani son kısmı hakkında kesin bir hükümde bulunamamak Nasuh'un ölüm tarihini kesin olarak bilemememizden de ileri gelmektedir. Onun ömrünün son safhası hakkında söylenebilecek en kesin bilgi, kendi elinden çıkmış olan *Umdetü'l-Hisâb* adlı eserinin sonunda yer alan tarihten hareketle Haziran 1560'ta hayatta olduğudur. Bunun dışında Nasuh için kesin olarak verilen ölüm tarihleri herhangi bir ilmî delile dayanmamaktadır. Son olarak Viyana nüshasındaki hattın Topkapı Sarayı ve Arkeoloji Müzesi kütüphanelerinde Matrakçı Nasuh'un kaleminden çıktığını bildiğimiz nüshalarla benzerlik göstermesi de Rüstem Paşa hayatta iken yazılan Avusturya nüshasının Nasuh'a aidiyeti görüşünü kuvvetlendirmektedir.

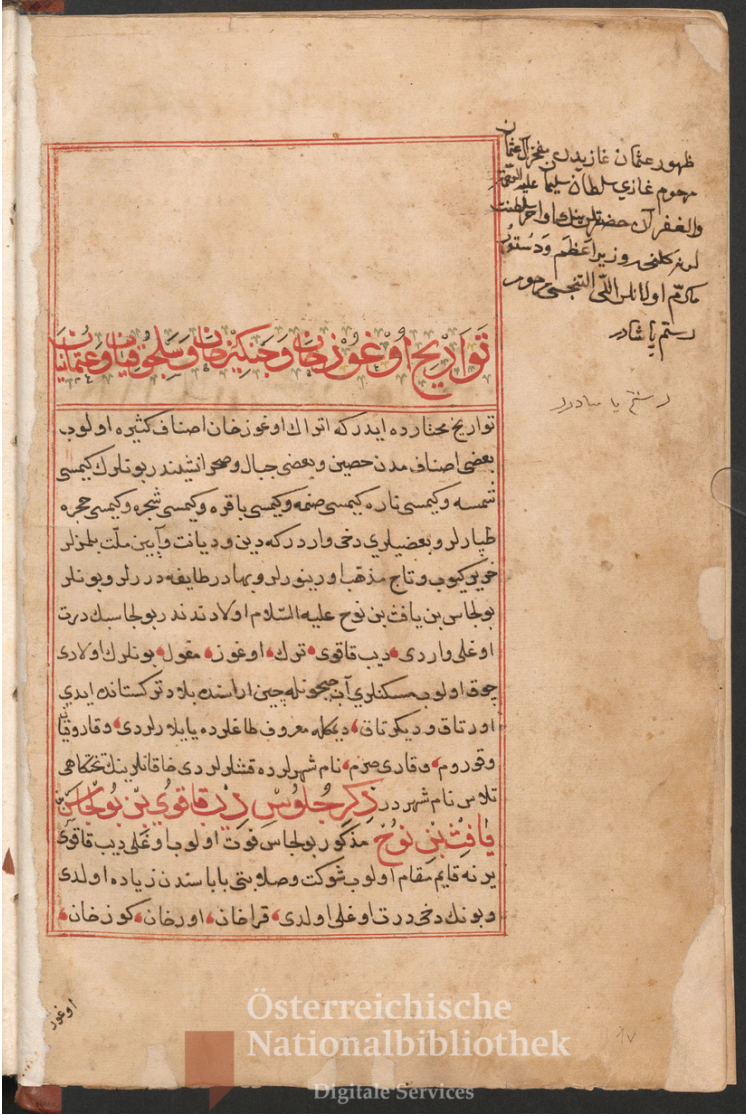
Sonuç olarak Matrakçı Nasuh'un biyografisi yazılırken eserleri arasına *Târîh-i Âl-i Osmân*'ın da eklenmesi, vefatı için biyografi ve ansiklopedi maddelerinde tekrarlanan “(ö. 971/1564)” senesinin ise “(ö. 967/1560'tan sonra)” şeklinde düzeltilmesi doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

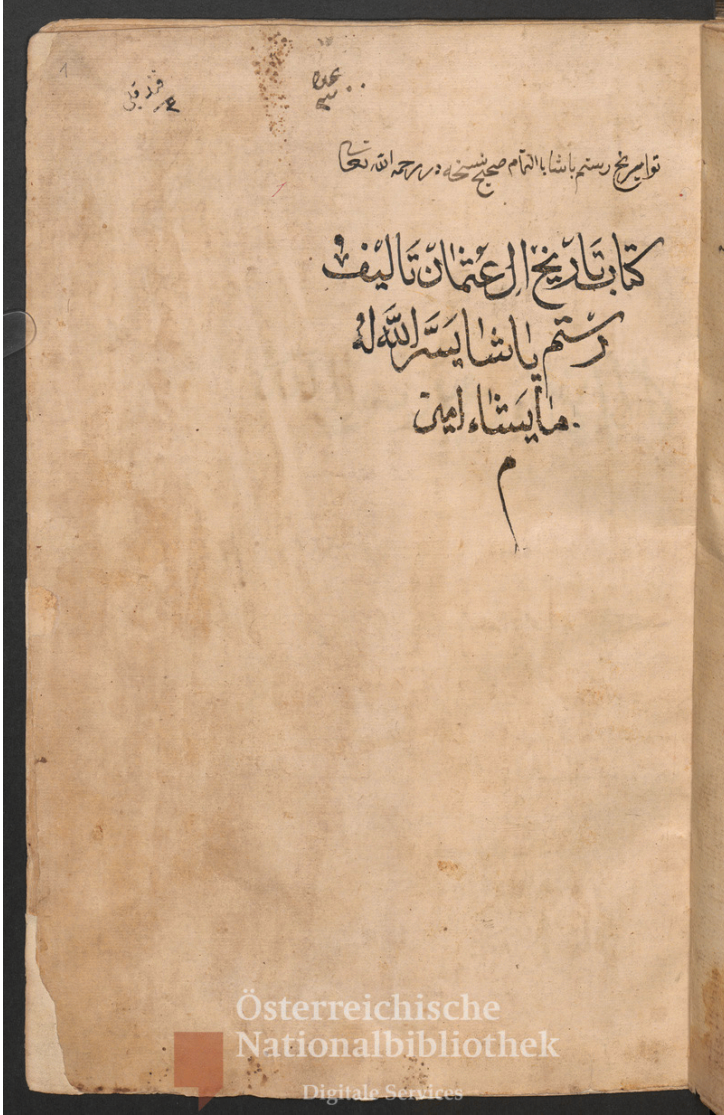
- Atik, Kayhan. *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Bloch, Edgar. *Catalogue des Manuscrits Turcs*. Paris: Bibliotheque Nationale, 1933.
- Browne, Edward G. *A Hand-list of the Muhammadan Manuscripts*. Cambridge: University Press, 1900.
- Çukuryurt, Sinan. *Matrakçı Nasuh Süleyman-nâme (1a-95b)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Erkan, Davut. "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 37 (2011), 81-197.
- Erkan, Davut. *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (1520-1537)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Forrer, Ludwig. *Osmanische Chronik Des Rustem Pascha*. Leipzig: Mayer and Müller, 1923.
- İnan, Göker. *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561): İnceleme-Metin, vr. 120b-vr. 293b*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. "Osmanlı Sultanları Tarihi". *Osmanlı Tarihleri I*. 323-369. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Matrakçı Nasuh. *Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1286.
- Matrakçı Nasuh. *Mecmaü't-Tevârih*. Paris: Fransa Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 50.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen)*. haz. Göker İnan. Ed. Erhan Afyoncu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstol[ni]-Belgrad*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, 1608.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selim*. Londra: British Museum, Or. Dem, 23,586.
- Matrakçı Nasuh. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultân Süleyman Han*. haz. Hüseyin G. Yurdaydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976.
- Matrakçı Nasuh. *Fetih-nâme-i Karaboğdan*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1284/2.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 2438.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi)*. Viyana: Avusturya Milli Kütüphanesi, Cod. Mixt, 339.

- Sinan avuş. *Tarih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstol[n]ibelgrad*. ed. Tülay Duran. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Toklucu, Ahmet. *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (96a-185b)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yurdaydın, Hüseyin G. "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler". *Bellekten* 39/14 (1965), 329-354.
- Yurdaydın, Hüseyin G. "Matrakçı Nasuh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yurdaydın, Hüseyin G. *Matrakçı Nasuh*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

EKLER

Ek 1: *Târih-i Âl-i Osmân (Rüstem Paşa Tarihi)* Avusturya Milli Kütüphanesi Cod. Mixt. 339 numarada kayıtlı nüshanın 1b yüzü.

Ek 2: Aynı nüshanın zahriye kısmı. Buradaki “Kitâb-ı Târîh-i Âl-i Osmân, te'lif-i Rüstem Paşa” notu, eserin Rüstem Paşa tarafından yazıldığı yanılığının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.